

Әбідін З.А., Оспанова Н.М.

Контрастивті лингвистика және шет тілдерін оқыту

Шет тілдерін оқыту әдістемесінде қолданбалы контрастивті лингвистика әдістерін белгілі бір дәрежеде орынды қолдана білу шет тілдерін оқыту әдістемесін тиімді етуге үлес қосады. Контрастивті лингвистика әдістерін тіл үйретуде жас шамасы жағынан үккендерге арналған бағдарламаларда және ол бағдарламалар бойынша оқу материалдарын құрастыруда қолдану тиімді, себебі, ересектерге шет тілін үйретуде олардың когнитивті қабілеттері, бұған дейін алған тілдік білімдері жаңа тілдік дағдылар қалыптастыруда тірек, негіз бола алады. Осы аталған істе контрастивті лингвистика әдістерін қолдану үшін тіл үйренушілердің жас ерекшеліктері ғана емес, сонымен қатар, тіл үйретудегі мақсат, психологиялық жағдай, мотивация сияқты басқа да маңызды факторлар ескерілуі тиіс.

Мақалада шет тілдерін оқытудағы контрастивті лингвистиканың ролі туралы көзқарастар келтірілген, оның негізгі әдістерінің бірі - салыстыру әдісі мен кейбір жекелеген тәсілдері туралы айтылады.

Түйін сөздер: контрастивті талдау, тілдік интерференция, салыстыру әдістері, типологиялық, салыстырмалы-тарихи, салғастырмалы.

Abidin Z.A., Ospanova N.M.

Contrastive linguistics and foreign languages teaching

In non-native language teaching, the methods of applied contrastive linguistics are used to a certain extent, through proper and skillful use of these methods the methodology of teaching foreign languages can be improved significantly. The methods of contrastive linguistics are also used in the preparation of curriculum and training materials to teach foreign languages to adults, as their cognitive abilities and acquired knowledge of their native or second language serve as a support base for the formation of new language skills. In this process, the application of contrastive linguistics methods should take into account not only the age characteristics of the students, but other important factors such as - the goal for learning a foreign language, psychological conditions, motivation etc.

This article sets out the views on the role of contrastive linguistics in teaching foreign languages; it also reviews the comparative method, as one of the main methods of contrastive linguistics.

Key words: contrastive analysis, interference, comparative methods, typological, comparative-historical, contrastive.

Абидин З.А., Оспанова Н.М.

Контрастивная лингвистика и обучение иностранным языкам

В преподавании неродного языка в определенной степени применяются методы прикладной контрастивной лингвистики. Путем правильного и умелого использования этих методов можно усовершенствовать методику преподавания иностранных языков. Методы контрастивной лингвистики также применяются в составлении программ и по ним учебных материалов для преподавания иностранных языков взрослым, так как их когнитивные способности и уже приобретенные знания по родному или второму языкам служат опорой и базой для формирования новых языковых навыков. В этом процессе при применении методов контрастивной лингвистики должны учитываться не только возрастные особенности обучающихся, но и другие немаловажные факторы, как цель обучения данному иностранному языку, психологическая обстановка, мотивация и др.

В данной статье изложены взгляды о роли контрастивной лингвистики в преподавании иностранных языков, также говорится о сравнительном методе контрастивного анализа как одном из основных методов контрастивной лингвистики.

Ключевые слова: контрастивный анализ, интерференция, методы сравнения, типологический, сравнительно-исторический, сопоставительный.

КОНТРАСТИВТІ ЛИНГВИСТИКА ЖӘНЕ ШЕТ ТІЛДЕРІН ОҚЫТУ

Тіл білімі ғылымының бір саласы ретінде контрастивті (салғастырмалы) лингвистика 20-ғасырдың 60-шы жылдарында пайда болды десек те, тілдерді салғастыра зерттеу тіл білімі ғылымының өзі сияқты көне құбылыс. Контрастивті лингвистика тілдерді оқыту барысында туып қалыптасты, олар бірімен-бірі өзара тығыз байланыста. Джеймс «...теория перевода, анализ ошибок в речи и контрастивный анализ тесно связаны между собой, представляя три подразделения более общего понятия» [1, 7].

Салғастырмалы талдау нысаны тілдің кез келген деңгейдегі единицасы болуы мүмкін: фонемалар, сөздер, грамматикалық құбылыстар (соның ішінде – тіпті мәтін де) болуы мүмкін, контрастивті зерттеулер екі ғана емес, үш немесе одан да көп тілдерді қамти алады. «Контрастивті зерттеудің – түрлі тілдердегі тілдік құралдардың қолданылу ұқсастықтары мен бір-бірінен ерекшеліктерін айқындау; салғастырылып отырған тілдердің әрқайсысының ерекшеліктерін ашу; (ондай ерекшеліктер бір жақты, сол тілді тек өз «ішінде» зерттеуде назардан тыс қалып қоюы мүмкін) тәрізді міндеттері шет тілдерін оқытудың кейбір міндеттерін орындауға қатысады. Ол ... интерференцияны алдын ала көруге, оны жеңуге мүмкіндік береді» [1, 4].

Лингвопедагогика өкілдерінің арасында өзге тілді оқытуда контрастивті талдаудың маңызы туралы пікірлер әртүрлі. Олардың кейбірі бөтен тілді оқытудағы оның ролін, ықтимал тілдік интерференцияның кедергі келтіру аясын анықтаудағы, тілді когнитивті (ақылмен) игерудегі айрықша маңызын атап көрсетсе, енді бірі мұндай бағалауды «тым асыра бағалау» деген пікірде [1, 7]. Осы кейінгі пікірді жақтаушылардың бірі Немзер «...тілді оқыту үдерісінде шәкіртте ана тілінің және оқытылатын тілдің бұған дейін игерілген элементтерінен жинақталған белгісіз бір интерьтіл, аппроксимативті жүйе пайда болады. Ол «негізгі интерференция бастапқы тілден (ана тілінен) емес, оқытылатын тілдің алдыңғы кезеңдерінен» - деген пікірде. Ол бұл ойының дәлелі ретінде ана тілдері әртүрлі шәкірттердің белгілі бір тіл үйренудегі жіберетін қателерінің ұқсастығын келтіреді [1, 8].

Қоғамдық өзгерістерге байланысты тілдердің қолданылуы мен оларға сұраныс та әртүрлі жағдайларды бастан өт-

кізеді. Шет тілдерін оқыту әдістемесінде қолданылатын әдістер мен тәсілдер ол тілді оқу-оқыту мақсатына да сәйкес таңдалады. Шет тілдерін оқыту методикасында өзіндік орны бар әдістердің бірі – грамматикалық-аударма әдісі, бұл әдіс бөтен тілді оқыту процесінде ол тілдің грамматикасы бойынша білім беруді тиімді етеді.

Қазақстан қоғамында шет тілдеріне қызығушылық жоғары. Халықаралық қауымдастық тілдерінің бірін 4-ші тіл ретінде үйренгісі келетін шәкірттер қашан да бар. Солардың ішінде араб, ағылшын тілдерін қазақ тілі өкілдеріне игертудің қолданбалы тәжірибелік жағымен бірге ол тілдер бойынша теориялық білім беру де маңызды, бұл мақсатта оқытушы контрастивті лингвистика әдістеріне жүгінеді. Аудиториялық аз сағаттың шеңберінде грамматикалық білім негізі қаланбаса, шәкірттердің өз бетінше ізденуін жолға қою қиын болар еді.

Араб, ағылшын тілдерінде сауатты жазу, дұрыс оқуды игерту грамматикалық-аударма әдісінің қиын. Аталған әдіс қалған әдістерге баспалдақ ретінде оқытудың алғашқы және орта деңгейінде және тілді меңгеруде өз бетінше іздену дағдысына қызмет етеді. Шет тілдерін оқытудың осы грамматикалық-аударма әдістемесінде қолданбалы контрастивті лингвистика әдістері көмекке келеді. Бұған дейін қалыптасқан тілдік біліктер мен дағдыларды кезекті тілді үйренуде тікелей көшіре пайдалану тәжірибеде жиі кездеседі, көп жағдайда ондай көшірулер санадан тыс жүретін құбылыс ретінде көрінеді, ал оларды санаға бағындыру үшін алдымен игерілетін единицалар немесе категориялардың аталған тілдердегі ұқсас жақтары мен айырмашылығын білудің өзіндік маңызы бар.

Контрастивті лингвистиканың ролі туралы Фриз: «...ең тиімді материал оқытылатын тілдің ана тілімен параллель түрде салғастырыла мұқият жасалған ғылыми сипаттамасы» [4, 3] екенін айтса, кейбір ғалымдар салғастырмалы әдістің теориялық жағының басым екендігіне тоқталады. «...для использования результатов сопоставительного анализа языков преподаватель должен полученный сопоставительный материал осмыслить, расчленить и подать в удобной для обучения форме. Таким образом, сопоставительное языкознание – преимущественно теоретическое направление в лингвистике [1, 9].

Тілдерді контрастивті оқып үйренудің, зерттеудің жалпы міндеттерінің бірі: ... «қолданбалы тіл білімінің түрлерімен, ең алдымен, бөтен тілді оқытумен тікелей байланысты, ол интерферен-

цияны алдын-ала көруге және оны игеруге мүмкіндік береді...» [6].

«...контрастивті лингвистика оқытудың «тікелей әдісіне» қарама-қарсы қойылмауы тиіс, керісінше бұл әдіс бастапқы тілдің кейінгі тілдерді үйренудегі күшті (қуатты) ықпалын мойындау арқылы шет тілдерін оқытуда ана тілін қарқынды пайдалануды ұсынады» [4, 2]. Прага лингвистика мектебінің негізін салушы В. Матезиус: «...в рамках этого подхода проводится структурно-функциональное сопоставление языков, имеющее целью более глубокое изучение родного языка» – дейді [4, 2].

Ана тілі, орыс тілі, кейде ағылшын тілі арқылы қалыптасқан тілдік дағдыларды, контрастивті талдау түрлерін жаңадан бастап үйренетін бейтаныс тілді үйрену-үйрету процесінде тиімді пайдалануға болады.

Контрастивті лингвистикада түрлі әдістер қолданылады, ол әдістердің бірлігі *салыстыруға* негізделеді. «Салыстыру – әмбебап лингвистикалық тәсіл» [2, 51] ретінде екі немесе одан көп тілдерді үйренуде..., үнемі қатысатын әрекет. Базасы 2 (екі), не 3 (үш) тіл болып табылатын салғастырмалы әдістің салыстыру пәні шексіз, салғастырылып отырған тілдердің кез келген деңгейдегі единицалары оның зерттеу пәні бола алады [2, 52]. Мысалы, араб тілін оқыту үдерісінде, қазақ тілінде жоқ кейбір тілдік категорияларды игеру барысында олардың орыс тіліндегі немесе ағылшын тіліндегі көрінісімен салыстыру белгілі бір дәрежеде қолданылады және оқыту әдістемесіне үлес қоса алады, («тек» – «род» категориясын оқытуда орыс тілі арқылы қалыптасқан дағдыларға сүйену, «анықтық» артиклін ағылшын тіліндегі «the» артиклімен салыстыру т.б.). Араб сөздерінің қазақ тіліндегі көріністерін немесе ағылшын-орыс тілдеріндегі ортақ сөздердің көріністері мен функционалдық-семантикалық ұқсастықтарын, айырмашылықтарын білу – тілдерді терең игеруге белгілі бір дәрежеде қызмет етеді. Бұл жерде аталған тілді оқыту мақсаты ескерілуі тиіс, тіл мамандықтарынан басқа салаларда оларды салыстырумен тым әуестену – көп уақыт жоғалтуға соқтырады.

Контрастивті лингвистикада қолданылатын әдістер көбінесе *салыстыру тәсіліне* сүйенеді, солардың бірі – контрастивті талдау (анализ). Бұл – ғылыми ережелер, ортақ әдістер мен тәжірибелік (қолданбалы) тәсілдер жиынтығы [2]. «Контрастивті талдау – көптеген жалпы және жеке тәсілдерді, эмпирикалық салыстырудың нақты тәсілдері мен жолдарын жинақтайды» [2, 12].

Контрастивті талдауда пайдаланылатын *жеке әдістер мен нақты тәсілдер* бар, олар: компонентті талдау; эталон-тіл әдісі; тікелей құрамдастар тәсілі; «қателерді талдау» әдісі т.б. «Қателерді талдау» мен контрастивті талдау бір-бірін жоққа шығармайды, керісінше, толықтырады, алғашқысы тек қана контрастивті қатынастарды қамтумен ғана шектелмейді, ал екіншісі қателерді сипаттап қана қоймай, олардың қайдан шыққанын нақты түрде талдай алады. Қателерді талдаудан бастап, контрастивті талдауға содан кейін келген дұрыс па, әлде керісінше ме – бұл таңдап алынған әдіс пен қойылған міндеттерге байланысты.

Контрастивті лингвистиканың мақсаты – тіл үйренушілердің назарын үнемі тілдік

айырмашылықтарға ғана аударып отыру емес, оның міндеті – оқулық құрастырушыларға материалдарды таңдау мен орналастыру ісінде, оқытушыларға тақырыпты түсіндірудің тиімді тәсілдерін таңдауда көмектесу. Оқулық авторлары мен шет тілі оқытушылары тілдік интерференция нәтижесінде кездесуі ықтимал мәселелердің алдын алуы, олардың шешімін дұрыс көрсетуі үшін де контрастивті грамматиканы білгені абзал. Сонымен қатар, «...контрастивті талдау нәтижелерінің бәрі бірдей тіл үйрену-үйрету үдерісін оңайлатады деген түсінік болмауы тиіс» [6], ондай талдаулар тілдік интерференцияны білу арқылы кедергілерді жеңу үшін дағдылар қалыптастыруға қызмет етеді.

Әдебиеттер

- 1 Гак В.Г. О контрастной лингвистике // НЗЛ. Выпуск XXV. Контрастная лингвистика. – М., 1989.
- 2 Сулейменова Э.Д. Казахский и русский языки: Основы контрастной лингвистики. – Алматы: «Демей», 1996.
- 3 Лингвистический энциклопедический словарь (ЛЭС). – М.: «Советская энциклопедия», 1990.
- 4 Словарь по языкознанию. Тіл білімі сөздігі. – Алматы: «Ғылым», 1998.
- 5 Стернин И.А. Контрастная лингвистика: Проблемы теории и методики исследования. – М.: Восток-Запад, 2006.
- 6 Никкель Г. Контрастная лингвистика и обучение иностранным языкам // 1998.www. classes.ru/grammar/166.new-in-linguistics-25. source/ worddocuments/_15.htm. 20/12/2015

References

- 1 Gak V.G. O kontrastivnoj lingvistike // NZL. Vypusk NHY. Kontrastivnaja lingvistika. – M., 1989.
- 2 Sulejmenova Je.D. Kazahskij i russkij jazyki: Osnovy kontrastivnoj lingvistiki. – Almaty: «Demeu», 1996.
- 3 Lingvisticheskij jenciklopedicheskij slovar' (LJeS). – M.: «Sovetskaja jenciklopedija», 1990.
- 4 Slovar' po jazykoznaniju. Til bilimi sozdigi. – Almaty: «Fylym», 1998.
- 5 Sternin I.A. Kontrastivnaja lingvistika: Problemy teorii i metodiki issledovanija. – M.: Vostok-Zapad, 2006.
- 6 Nikkel' G. Kontrastivnaja lingvistika i obuchenie inostrannym jazykam // 1998.www. classes.ru/grammar/166.new-in-linguistics-25. source/ worddocuments/_15.htm. 20/12/2015